

SZÉP BEÁTA*

A gazdasági-jogi szakfordítás problematikája Problematic aspects of economic and legal translations

Which factors contribute to competitiveness? This is a very complex issue, which goes beyond the realm of this presentation; therefore I would like to concentrate on one aspect, namely the communication factor, more specifically specialised translation, which is an indispensable element in establishing and maintaining international relationships, as well as participating in international economic life actively, effectively and successfully.

The privatisation process and entrepreneurship, starting in Hungary in the early 1990's, gave rise to a large number of translation agencies, which had various professional backgrounds and operated at various standards. Simultaneously, the democratic changes, as well as Hungary's accession to the European Union, paved the way to the appearance and increase of foreign-interest or foreign-owned companies, resulting in a significant increase in demand for economic and legal translations.

In light of the above developments, we might ask the question: what were and are the criteria or professional background that specialised translators use and can we speak of a unified set of criteria for specialised translations of economic and legal texts?. Translation itself is none other than making a series of choices: the translator uses objective and subjective factors to select the best options. Economic and legal translations, however, are characterised by their own specific problems. Certain economic and legal phenomena are manifested differently in the countries of the source and target languages; what's more, an element of one country's economic or legal system might be absolutely unknown in the other's (e.g. the German "Ich-AG" term cannot be translated in Hungarian as "Én-Rt" (I-Co.), although the phenomena that the German term refers to, namely this form of involuntary entrepreneurship, is known in Hungary). Translators face a difficult choice in such cases: when translating the legal regulations of such phenomena, should they insist on the literal translation of these terms, which might puzzle the target language reader completely or lead to misunderstandings, or use the expressions of the target language country (if they exist), which are understood by the target language readers, but may not fully correspond to the source language term in question.

Translators have a significant responsibility: the success of a tender (and consequently the increase in competitiveness) or even a business deal may depend on their expertise, talent or professionalism.

* Szép Beáta PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

Bevezetés

Az alábbi tanulmányban a versenyképességet, valamint a regionális versenyképességet elősegítő nyelvközi kommunikáció egyik fajtáját, nevezetesen a szakfordítás, konkrétan a gazdasági-jogi szakfordítás problematikájának szemléltetését tűztük ki célul. A nyelvközi kommunikáció és a versenyképesség kapcsolatáról az 1. fejezetben, az alapfogalmak tisztázása során lesz szó, itt említjük továbbá azokat a sajátosságokat, amelyek relevánsak a téma szempontjából, s amelyek egyben a kommunikációnak az idevágó, szűkebb értelmezési lehetőségét is megadják. A 2. fejezet foglalkozik a fordítások speciális körével, az ipari környezetben végzett szakfordításokkal, ezen belül bővebben a jogi szakfordítások specifikumaival, majd a 3. fejezet tárja fel azokat a problémákat, amelyekkel az ezen területen végzett fordítás végzőinek szembe kell nézniük. Fontos megemlíteni, hogy a tanulmány térbeli korlátai miatt most elsősorban a szókészletet érintő problémákra koncentráltunk, melyekre a konkrétan a gazdasági jogi szövegekkel foglalkozó 4. fejezetben említünk megoldási lehetőségeket.

1. Alapfogalmak

1.1. Versenyképesség

A rendszerváltás utáni Magyarországon a gazdasági életben is számos új fogalom került be a köztudatba, melyek többsége hamarosan meghatározó jelentőségűvé vált a hazai gazdasági élet minden szereplője számára. Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb a versenyképesség fogalma. Mít értünk versenyképességen? Lengyel Imre meghatározása szerint: „A versenyképesség (*competitiveness*) gyakran használatos közgazdasági kifejezés, mind vállalatok, mind országok elemzésekor régóta széles körben előfordul, általános értelemben a piaci versenyben elért sikerhez kapcsolódik. Vállalatoknál a piaci versenyre való hajlamot, készséget, a piaci részesedés és jövedelmezőség növelését, az üzleti sikerességet, a tartós versenyelőnyöket jelenti. Nemzetgazdaságok esetében a nemzetközi versenyben való sikerességet, az exportpiaci részesedést, a pozitív külkereskedelmi mérleget, a növekvő kibocsátást stb. értik alatta” (Lengyel [2000] 40. o.). Jelen tanulmány szerzője nem közgazdász, így a fenti definíciók helytállóságának megítélését a téma szakembereire bízta. Itt csupán a meghatározást továbbgondolva szeretnénk rávilágítani a versenyképesség (a regionális versenyképesség) és a szakfordítások, ezen belül is a gazdasági-jogi szakfordítás kapcsolatára.

A fentiek értelmében, azokból kiindulva tehát elmondható, hogy a versenyképesség szempontjából az üzleti sikeresség releváns. Ennek a sikerességnek természetesen számos összetevője van, melyekkel itt most nem foglalkozunk. Van azonban két, a témánk szempontjából döntő fontosságú tényező, amely a 21. században nélkülözhetetlen a siker eléréséhez: az egyik az információ (az információ megszerzése, „birtoklása”), a másik pedig az információhoz kapcsolódó, és egyúttal annál tágabb értelmű kommunikáció. Ezekről lesz szó a későbbiekben. Mielőtt azonban tovább-

lépnénk, szükséges még egy, a jelen konferencia címében megtalálható másik kulcsfogalom tisztázása: ez pedig a regionális versenyképesség.

1.2. Regionális versenyképesség

Magyarország Európai Unió csatlakozása következtében egyre gyakrabban találkozunk a regionalitás kifejezéssel, hiszen az EU regionális szintben (NUTS2) gondolkozva alakította ki például a támogatási politikáját (például a ROP-támogatások rendszere), amely tényező – gondolva itt most már a versenyképesség fogalmára is – hazánk számára nem elhanyagolható, sőt talán nem túlzás akár döntő fontosságúnak is nevezni.¹ A „regionális versenyképesség” fogalmán leegyszerűsítve pedig a következőt érthetjük: „a régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve” (Lengyel [2000] 44. o.).

Láthatjuk tehát, hogy a versenyképesség fogalmának szemléltetése során kiemelt üzleti sikeresség itt a nemzetközi (globális) verseny színterére helyeződik. A korábban említett információt és kommunikációt így egy, a témánk szempontjából releváns tényezővel kell kiegészítenünk: ez pedig a nemzetköziség. A nemzetközi verseny, a nemzetközi kapcsolatok fogalma minden esetben maga után vonja a magyar vállalatok, illetőleg régiók számára a nyelvi adottságokból eredő problematikát, nevezetesen a megfelelő szintű idegen nyelv tudását, az idegen nyelven történő kommunikáció szükségességét. Ahhoz, hogy akár egy vállalat, akár egy régió hosszú távon sikeresnek legyen mondható a nemzetközi versenyben, elengedhetlen feltétele egyrészt a megfelelő információkhoz (például a piaci szereplőkről, a piac változásairól, a támogatásokról, fejlesztési lehetőségekről) való hozzáférés, másrészt a partnerekkel, ügyfelekkel való kommunikáció, mely két tényező jelen esetben valószínűsíthetően nem magyar nyelven, hanem valamely idegen (ez az Európai Uniót tekintve elsősorban angol, német, francia²) nyelven realizálódik.

1.3. Nyelvközi kommunikáció

A kommunikáció az a tevékenység, melynek során az adó (esetünkben egy szerző) egy adott üzenetet (esetünkben információt) közvetít bizonyos csatornán keresztül a vevő (esetünkben az olvasó) felé. Ez az üzenet valamilyen jel (esetünkben nyelvi jel) formájában realizálódik. Ez az információátadás-átvétel természetesen történhet egy nyelven belül is, a kommunikációnak ezen formájával azonban itt nem kívánunk foglalkozni, hiszen jelen esetben magyarországi vállalatok és régiók nemzetközi versenyképességéről szólva a magyar és egy idegen nyelv közötti kommuni-

¹ Az EU területén használatos NUTS statisztikai rendszer – mint ahogy maga a támogatási politika is – természetesen ennél lényegesen összetettebb, ennek elemzése azonban nem a jelen tanulmány feladata, itt csupán a téma szempontjából releváns jellemzőket szemléltetjük.

² Az EU-ban jelenleg 20, 2007. január 1-jétől pedig 23 hivatalos nyelv létezik, ezek mindegyike egyenrangúnak tekintendő. A fenti sorrend tehát jelképes, alapját az adja, hogy az adott nyelvet hányan beszélik az EU területén anyanyelvként és idegen nyelvként.

kációt vizsgáljuk, amelynek során egy forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveggé alakításával jut el az üzenet a feladótól (adótól) a címzettig (vevőig).

A természetes nyelvek közötti kommunikáció történhet írásban és szóban egyaránt. Tanulmányunkban az írásos nyelvközi kommunikáció során felmerülő problémák megtárgyalását tűztük ki célul, itt szeretnénk azonban utalni a szóbeli kommunikációs szituációk aktív megjelenésére az üzleti életben (például üzleti tárgyalás), amelyek természetesen ugyanolyan relevánsak a versenyképesség szempontjából. Bizonyos megállapításaink, mint ahogy a 4. fejezetben említett megoldási lehetőségek is, természetesen a szóbeli kommunikációs helyzetekben felmerülő problémákra is vonatkoztathatóak.

A regionális versenyképesség szempontjából az ipari környezetben végzett fordítás – a kifejezést Sager használja (Sager [1993]) problematikája érdekes, amelynek esetében mindig van egy (vagy több) forrásnyelvi szerző(k), egy (vagy több) célnyelvi olvasó(k) és egy megbízó, aki lehet a szerző, de lehet az olvasó is, vagy akár egy harmadik személy, aki a fordítót megbízza a forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveggé történő transzformálásával. A sikeres információcsere feltétele ez esetben a sikeres fordítás, amelynek mérése önmagában véve is rendkívül sok problémát vet fel, ezek tárgyalásától itt eltekintünk (bővebben lásd: Sager [1993] 145–150., valamint 237–241. o.).

2. A szakfordításról

Ahhoz, hogy a szakfordítás problematikáját megvizsgálhassuk, első lépésként fontos fordítás tevékenységének meghatározása. A fordítást mindig alkotó tevékenységként kell szemlélnünk, melynek természetéből adódó sajátossága, hogy egy vagy több szabad választást enged meg, vagyis szubjektív döntések sorozata (Klaudy [1997] 21. o.). Ez a megállapítás már magában hordozza az alapproblémát: mi alapján választ egy fordító? Hogyan dönt, ha a kommunikációs szituáció szereplőinek (a forrásnyelvi szerző, a célnyelvi olvasó, megbízó) elvárásait szem előtt tartja, egyáltalán lehetséges-e minden szereplő igényeinek megfelelni, és ha nem, milyen elvárásokra legyen tekintettel? Milyen mértékben vegye figyelembe a forrásnyelvi szöveg adottságait a célnyelvi környezet specifikumaival szemben és fordítva? Természetesen a fordítás folyamata azonban nem csupán szubjektív döntésekből áll, hanem minden esetben bizonyos objektív törvényszerűségek szerint zajlik (Klaudy [1997] 21. o.), amely törvényszerűségek behatárolják a választás lehetőségeit. Összefoglalva azt mondhatjuk tehát, hogy a fordítás esetében „bizonyos objektív törvényszerűségek szerint zajló, ugyanakkor több szubjektív választást megengedő tevékenységről van szó” (Klaudy [1997] 21. o.).

2.1. A szakfordítás, mint a fordítás speciális területe

A szakfordítás esetében a fentiekén túlmenően még további problémákkal kell szembenéznünk. Az első maga az anyag, amivel a fordító dolgozik, a nyelv (nyelv-pár) specifikus szubsztanciája, vagyis maga a szaknyelv. Létezik-e szaknyelv egyáltalán? S ha igen, hogyan lehetne az definiálni? Mi különbözteti meg a szaknyelvet a

köznyelvtől? Mi alapján tehetünk különbségeket egy szaknyelv esetében akár a köznyelvtől, akár más szaknyelvektől? Mondhatjuk-e, hogy csupán szókészletbeli sajátosságokról lenne itt szó?

A szaknyelv definiálását már számos esetben kísérelték meg, ezek részletes taglalásától itt eltekintünk (vö. Kurtán [2003] 39–44. o.). Tanulmányunkban a szaknyelven Harris meghatározását vesszük alapul, aki a szaknyelvet alnyelvként definiálja. „Az alnyelvek olyan alrendszerek, amelyek a kommunikáció speciális területein megvalósítandó célok szerint választják ki a nyelvi eszközöket.” (Kurtán [2003] 40. o.) Az eszközök kiválasztása tehát vonatkozik egyfelől a rendelkezésre álló elemek tárházára, másfelől pedig ezen elemek alkalmazására. Megállapítható, hogy az alnyelvek a köznyelvi nyelvhasználattól nem csupán szóhasználatukban térnek el, de szintaktikai különbségeket is mutathatnak, olykor akár olyan nyelvtani szabályokat is tetten érhetünk bennük, amelyek a köznyelvre nem jellemzők. Ezen túlmenően elmondhatjuk, hogy az alnyelvek „elkülöníthetők a köznyelvtől és más alnyelvektől a szöveg szerzőjének szándéka, az üzenet célja, tartalma és témája alapján” (Kurtán [2003] 41. o.).

A szaknyelvi kommunikációs szituáció szereplői – az adó és a vevő – szempontjából – három esetet különböztethetünk meg:

- a) szakember – szakember,
- b) szakember – laikus,
- c) laikus – laikus közötti kommunikációt.

A jog olyan terület, amelyben mindhárom kommunikációs szituáció előfordul (Szabari [1996] 116. o.). A fordítás sikerességét szem előtt tartva rendkívül lényeges, hogy az adott kommunikációs aktus milyen szituációban zajlik.

Az ipari környezetben a szakfordítás készítőjének tehát a speciális nyelvi eszközökkel és a szaknyelvre, mint alnyelvre vonatkozó törvényszerűségekkal kell tisztában lenni ahhoz, hogy megfeleljen a kommunikáció szereplői (szerző, olvasó vagy megbízó) elvárásainak, vagyis hogy megfelelő színvonalú szakfordítást készíthesen. Ehhez azonban minden esetben szükség van még a szerző szándékának, az üzenet céljának, tartalmának és témájának alapos és pontos ismeretére, amely első látásra talán evidenciának tűnik, ám ha közelebbről szemügyre vesszük ezeket, láthatjuk, hogy a kérdés korántsem ilyen egyszerű. Míg a legtöbb esetben a szerző szándéka világos, a másik két tényező tisztázása már korántsem ilyen egyszerű kérdés. Erre térünk ki az alábbiakban.

2.1.1. Az üzenet célja

Az ipari környezetben való fordítás esetében a kommunikációs szereplők közül nagy szerepe van a megbízóknak (pl. fordítóirodák). Ők a felelősek azért, hogy a megfelelő színvonalú szakfordítás elkészítése érdekében a fordító pontosan tisztában legyen az üzenet céljával. A gyakorlatban azonban ez sok esetben nem így működik: a megbízó nem szereti ezt a fordítóval közölni, félve attól, hogy ha esetlegesen a fordító tudomására jut az üzenet célja, s ezzel a szerző kiléte, a későbbiekben személyesen, a megbízó igénybevétele nélkül jut további fordítási megbízásokhoz. Ezért aztán előfordul, hogy a tapasztalatlan fordító félreértelmezi, vagy nem is veszi kellőképpen figyelembe az üzenet célját, és habár nyelvíleg „tökéletes” fordítást készít,

de ugyanakkor nem megfelelő stilisztikai elemeket választ, és így az elkészült célnyelvi szöveg nem képes betölteni a kommunikációs funkcióját, ezzel gyakorlatilag használhatatlanná válik. Ilyen esetekben előfordulhat, hogy az üzenet küldője vagy a címzettje (aki a fordítás elkészítését kérte) nem hajlandó fizetni a kész fordításért, és bizonyos esetekben ez akár bírósági peres eljáráshoz is vezethet.

2.1.2. Az üzenet tartalma és témája

A forrásnyelvi üzenet tartalmának és céljának felismeréséhez és egzakt meghatározáshoz a szakmai szöveg fordítójának a nyelvismereten túlmenően megfelelő ismeretekkel kell rendelkeznie az adott szakterületet illetően, értve ez alatt az adott szaknyelvre vonatkozó szóhasználatot, valamint az egyéb formai elemeket egyaránt. Ezért a szakfordítások készítőinek alaposan fel kell készülniük, adott esetben konzultálniuk kell a szerzővel, vagy amennyiben ez nem lehetséges, a szakterületen jártas, elsősorban célnyelvi, vagy a célnyelven magas szinten beszélő szakemberrel, annak érdekében, hogy a megfelelő színvonalú szakfordítást elkészíthessék. A szóbeli kommunikációban részt vevő tolmácsoknak különösen fontos ez, hiszen míg az írásban készített fordítás folyamatosan alakítható, változtatható, addig a szóbeli tolmácsolás egyszeri és megismételhetetlen, így a tolmács nem megfelelő felkészültsége adott esetben a kommunikáció sikertelenségéhez vezethet, aminek a következményei például egy üzleti tárgyalás vagy nemzetközi szakmai konferencia alkalmával igen súlyosan lehetnek.

2.2. A jogi szakfordítások specifikuma

Mialatt a fenti megállapítások természetesen a jogi szakfordításokra is érvényesek, az ilyen jellegű szövegek fordítóinak egy további lényeges problémával is szembe kell nézniük: ez pedig az a tény, hogy a jog magában a nyelvben létezik. Mint ahogy Szabó Miklós a jog és a nyelv interferenciájáról szólva fogalmaz: „a jogászok »a szavakból élnek«” (Szabó [2000] 1. o.), vagyis munkaeszközük maga a nyelv. Az nem kérdéses, hogy a jogi nyelvet szaknyelvnek tekintjük, ezen belül azonban egy olyan speciális nyelvvel van dolgunk, amely – ellentétben például a műszaki, orvosi, vegyi vagy informatikai szaknyelvtől – esetében az általa jelölt dolgok rajta kívül nem léteznek (vö. Szabari [1996]). A jognak és a nyelvnek ez a szoros összefonódása speciális tudást követel meg a jogi szakszövegek fordítóitól, vagyis a jogi szakfordítások elkészítéséhez nem elegendő az anyanyelv és az adott idegen nyelv akadémiai szintű tudása, a sikeres fordításhoz nélkülözhetetlen legalább az adott jogterület megfelelő ismerete, sőt egyes vélemények szerint a legszerencsésebb, ha a fordító jogász és nyelvészeti végzettséggel egyaránt rendelkezik (vö. Cúth [2006] 71–72. o.).

Ipari környezetben a jogi szövegek – hivatásos – fordítói közül valószínűleg nem mindenki rendelkezik jogász végzettséggel. Az alapvető problémát azonban nem a jogi képzetlenség jelenti, hiszen egyrészt a megfelelő szakemberrel való, korábban már említett konzultációval ez a tudásbeli hiány véleményünk szerint pótolható, másrészt a jogi szakszövegek jogász végzettségű fordítóinak kommentárjaiból kitűnik, hogy adott esetekben – pl. a célnyelvi terminus helyes megválasztása – maguk

is hasonló problémákkal küzdenek, mint a nem jogi végzettségű fordítók (ezt taglalja a 4. fejezet).

3. A jogi szövegek fordításának problematikája

Az alábbiakban két olyan problémát kívánunk taglalni, amelyekkel általában a jogi szövegek fordítása során szembe kell néznünk. Az első a forrásnyelvi-célnyelvi tartalom prioritása, a második a fordíthatóság kérdése. A két probléma egymástól a gyakorlatban nem választható külön, itt azonban – csupán a problémák transzparens tárgyalása céljából – ezt mégis megkíséreljük.

3.1. A forrásnyelvi-célnyelvi tartalom prioritása

Leegyszerűsítve a fordítás folyamatát azt mondhatjuk, hogy a fordítók munkájuk során a forrásnyelvi szöveg nyelvi eszközökkel kifejezett tartalmát (az üzenetet) igyekeznek közvetíteni a célnyelv nyelvi eszközeinek felhasználásával. A jogi szövegek esetében azonban ezzel kapcsolatban egy további probléma adott: mivel – mint említettük – a jog a nyelvben realizálódik, a forrásnyelvvel és a célnyelvvel „dolgozó” fordító két különálló jogi struktúrával, a forrásnyelvi, valamint a célnyelvi társadalmi közeg jogi struktúrájával szembesül egyidejűleg. Habár ezen jogi struktúrák mutathatnak fel hasonlóságokat, valószínűleg nem szorul különösebb magyarázatra az a tény, hogy eltérő társadalmak esetében nincs totális megfelelés a társadalmak jogi struktúrái között. Ebből adódóan egy forrásnyelvi jogi szöveg célnyelvre való transzformálása során a fordító találkozhat – és a legtöbb esetben találkozik is – olyan jelenséggel, amely csupán a forrásnyelvi jogi struktúra sajátja. Ebben az esetben a fordító nehéz döntés előtt áll. Ha olyan célnyelvi szöveget készít, amely teljes egészében hű a forrásnyelvi szöveg tartalmához, a célnyelvi olvasó azt valószínűleg vagy nem érti meg, vagy félreérti, hiszen optimális esetben is csupán csak a saját társadalmi közegének jogi struktúrájával van tisztában, így az attól eltérő jelenségek, kifejezések – megfelelő magyarázat hiányában – számára értelmezhetetlenek, vagyis a fordítás elveszíti eredeti célját, hogy a célnyelvi olvasó számára az üzenet értelmezhető legyen. Ha viszont a fordító megkísérli a forrásnyelvi szöveg tartalmát a célnyelvi társadalmi közeg jogi struktúrájához adaptálni (eltorzítva az eredeti üzenet tartalmát), így a célnyelvi olvasó az üzenetet megérti ugyan, de úgy érezheti, hogy a forrásnyelvi társadalmi közeg jogi struktúrája megegyezik az általa is ismert célnyelvi jogi struktúrával (ami azonban nem felel meg a valóságnak), így a fordítás ismételten nem éri el a célját (Szabari [1996] 118. o.).

A fenti probléma érzékeltetésére Szabari Krisztina megemlíti, hogy a magyar jogi normákban számtalan esetben találkozhatunk a következő mondatkezdéssel: „*Ha a jogszabály eltérően nem rendelkezik,...*”. Ennek a németben a következő mondatkezdés felel meg: „*Wenn das Gesetz nichts anderes bestimmt,...*” Ebből az következne, hogy a *jogszabály* és a *Gesetz* (‘törvény’) kifejezések egymásnak egyenértékű megfelelései, azonban a magyarban a *jogszabály* olyan gyűjtőfogalom, amely alá a törvény is beletartozik, így leginkább a német *Rechtsregel* kifejezéssel egyenértékű (Szabari [1996] 118–119. o.).

Kézenfekvő lenne általánosságban azt mondani, hogy a fordító kövesse az első utat, azaz a forrásnyelvi tartalom élvezzen prioritást, miközben az adott helyeken a fordító megfelelő magyarázatokkal tegye világossá a célnyelvi olvasó számára nem egyértelmű, vagy értelmezhetetlen kifejezéseket. A gyakorlatban azonban – éppen a jogi szövegek sajátosságából eredően – erre a legtöbb esetben nincsen lehetőség. A jogi szövegek többsége ugyanis – kötött formájánál fogva – a legkevésbé enged meg több fordítói magyarázatokat. A kérdés tehát továbbra is nyitott. Általánosan alkalmazható elv hiányában fordítóknak továbbra is – a konkrét probléma természetéhez igazodva – egyéni megoldásokat kell találniuk annak érdekében, hogy a fordítás betölthesse funkcióját.

3.2. Fordíthatóság: a reáliák problematikája

A fordítástudomány meghatározása szerint *reália* vagy *kultúrshó* a forrásnyelvi kultúrára speciálisan jellemző jeltárgy elnevezése (Klaudy [1997] 121–122. o.). Ilyen speciális jeltárgy lehet egy tárgy (*iglu*), de gasztronómiai elnevezés (*téliszalámi*), történelmi esemény (*honfoglalás*), ruházat (*mente*) stb. is. Ezek idegen nyelvre történő fordítása természetesen komoly nehézségekbe ütközik. Mint már utaltunk rá, egy társadalom jogi struktúrája a nyelvében realizálódik, s mivel két különböző társadalom jogi struktúrája a legritkább esetben felel meg egymásnak teljes mértékben, így nem meglepő, hogy a jogi szövegekben számos reáliát találunk, amelyeknek a célnyelven történő visszaadása a fordító számára sok esetben meglehetősen nagy fejtörést okoz.

Horváth Péter Iván különbséget tesz:

- a) reália,
- b) fordíthatatlan elem (*nonekvivalens lexikai egység*), valamint
- c) fordíthatatlan reália között (Horváth [2004]).

Megemlíti, hogy számos olyan, egy adott közösségre jellemző jeltárgy létezik, amely máshol ugyan nem fordul elő, mégis van megfelelője, ilyen például az angol-szász jogrendszerben használatos *bail* (óvadék), *grand jury* (vádтанács) vagy *prosecution* (bűnvádi eljárás) (Horváth [2004] 33. o.). Ezek tehát olyan reáliák, amelyek fordíthatók. Ezen túlmenően vannak olyan jeltárgyak, amelyek a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúrában egyaránt fellelhetők, mégis nehezen vagy alig fordíthatók. Ilyen például a magyar *cégkivonat*, amely okirattípusra nincs spanyol kifejezés, habár „a Madridi Céghivatal szintén képes és szokta is hitelt érdemlően igazolni egy gazdasági társaság hatályos adatait” (Horváth [2004] 33. o.). Fordíthatatlan reáliaként Horváth Péter Iván a magyar *fogalmazó* szót említi, bár kitér arra, hogy a „fordíthatatlan” terminus pontatlan, így annak elvetését javasolja (Horváth [2004] 34. o.).

A fordíthatóság kérdése természetesen a legtöbb esetben, így a jogi szövegek esetében is a forrásnyelvi, illetőleg célnyelvi szövegek kulturális sajátosságain múlik, vagyis nyelvpárfüggő.

4. Terminusválasztás a gazdasági jogi szövegek fordítása során

Mint már említettük, a jogi szakszövegek fordításakor a jogász végzettséggel nem rendelkező és a jogot végzett fordítók egyaránt szembesülnek reáliákkal és fordíthatatlan elemekkel. Ilyen esetekben – amennyiben a szöveg jellege ezt lehetővé teszi – a fordítás elő-, illetve utószavában, esetenként láb- vagy végjegyzet formájában igyekeznek indokolni választásukat. Erre nézünk példát az alábbiakban.

4.1. Egy olasz gazdasági jogi szöveg magyar fordítása

Metzinger Péter gyakorló ügyvédként és kiváló olasztudás birtokában készítette el a világhírű Francesco Galgano jogászprofesszor könyvének fordítását *Globalizáció a jog tükrében – A gazdaság jogi elemzése* címmel (Galgano [2006]). A könyv végén önálló fejezetként (Galgano [2006] 201–202. o.) találjuk a fordító megjegyzéseit, amelyeknek idevágó részeit hivatkozással idézzük. Jelen esetben a fordító, mint írja, „arra törekedett, hogy Galgano professzor művét [...] a magyar érdeklődő úgy olvashassa, hogy a szövegen ne érződjék – miként tudományos fordítások esetében sajnos nem ritkán megesik –, hogy az fordítás eredménye” (Galgano [2006] 201. o.). Ez alapvető elvárás a legtöbb fordítás esetében, ennek megvalósítása azonban a fentebb említett jelenségek (mint például a fordíthatóság kérdése) okán ez esetben is problémákat okozott. A fordító munkája kezdetén fő célként a szó szerinti fordítást fogalmazta meg, e célt azonban idővel helyenként megelőzte az – eredetileg csupán kiegészítő szabályként alkalmazott – értelemszerű fordítás, amely által a magyar szöveg olvashatóbbá, értelmezhetőbbé vált (Galgano [2006] 201. o.). A fordító helyenként magyar utalásokkal egészítette ki az eredeti szöveget – a szerző jóváhagyásával –, adott helyen szerepelteti például a taglalt jogintézményekre vonatkozó magyar bírósági döntéseket is.

A kifejezetten a terminológiát érintő problémák között a fordító említi az eredeti olasz szövegben előforduló idegen szavakat, melyeket magyarra aszerint ültetett át, „hogyan az adott szó itthon mennyire elfogadott, illetőleg mennyire helyettesíthető” (Galgano [2006] 202. o.). Így például a *holding* kifejezést a magyar szövegben változatlanul hagyta, mivel ez a célnyelvi olvasók körében elfogadott. Ugyanígy járt el a *hardship* kifejezés esetében is, azonban más okból kifolyólag: a megfelelően elfogadott magyar műszó hiánya következtében. A *gross disparity* kifejezés viszont a magyar szövegben ’feltűnő aránytalanság’-ként fordítva szerepel.

További esetekben a fordító az adott előfordulás alkalmával szükség esetén lábjegyzetben magyarázza a le nem fordított terminust, például a *patronage nyilatkozat* kifejezést (Galgano [2006] 148. o.).

4.2. Egy angol jogi szöveg magyar fordítása

Szabó Miklós már említett *Jog és nyelv* című könyvében szerepel Wesley Newcomb Hohfield *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning* [1964] című könyve első részének fordítása *Alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben* címmel (Szabó [2000] 60–96. o.). Itt a fordító a szöveg legelején egy hosszú lábjegyzetben magyarázza a terminológiára vonatkozó megoldásait.

Ezek szerint az angol–amerikai jog fordíthatatlan reáliájának tekinthetjük a fordító által említett *trust*, *equity* és *common law* kifejezéseket, ezeket a fordító változatlan formában hagyva szerepelteti a magyar szövegben. A fordítható reáliák közé sorolhatjuk a fordító által „közismertebb jogintézmények”-ként említett (Szabó [2000] 60. o.), *legal right* ('törvényes jog'), *legal obligation* ('törvényes/törvényi kötelezettség'), *prerogative* ('előjog') vagy *tort* ('szerződésen kívüli, magánjogi vétkes cselekménnyel okozott kár, illetve az abból fakadó kártérítési felelősség') kifejezéseket, amelyek esetében a fordító a magyar megfelelőt vagy a körülírásos formát alkalmazta. Bizonyos esetekben viszont az angol kifejezések szótári megfelelőit igazította a magyar jogi nyelv sajátosságaihoz, így például az *obligation* és a *duty* ('kötelezettség, kötelesség, kötelelem'), illetőleg *ability* ('jogképesség') kifejezések esetében is.

4.3. Gazdasági jogi szövegek terminológiai problémái magyar–német nyelvpár esetében

E tanulmány szerzője saját fordítói munkája során találkozott első ízben a gazdasági jogi szakszövegek fordításának terminológiai nehézségeivel, amikor – egy, a magyar kényszervállalkozásokat tárgyaló jogi tanulmány szerzőjének felkérésére – a témával foglalkozó német nyelvű jogi szövegeket (többek között a Sozialgesetzbuch idevágó paragrafusait, valamint publikációkat) fordított magyarra, majd az elkészült magyar nyelvű tanulmány absztraktját ültette át német nyelvre. A fordító munkája során egy olyan gazdasági jogi jelenséggel találkozott, ami mind a német, mind a magyar jogi struktúrában jelen van, viszont eltérő formá(k)ban és elnevezésekkel.

A fordítói munkát megelőző kutatómunka során vált világossá, hogy már maga a *kényszervállalkozás* kifejezés németre fordítása terén is eltérőek az álláspontok. (A kényszervállalkozás magyar és a német jelenségét taglalja Román [2006].) Bizonyos esetekben – magyar szerzők német nyelvű munkáiban – a '*Zwangsunternehmen*' kifejezéssel találkozhatunk, ami gyűjtőfogalomként teljesen megfelelne a kényszervállalkozás különböző német jelenségeinek egységes elnevezésére – abban az esetben, ha a német jogi nyelv használná ezt. A német jog általánosan elfogadott terminusa azonban a *Scheinselbständigkeite*n, ami magyarul 'látszat-/látszólagos önállóság'-ot jelent. Jól érzékelhető, hogy míg a magyar elnevezés az ilyen típusú munkavállalás okát (kényszerűség), a német megfelelő a jellegét (látszólagosság) hangsúlyozza. A fordításban tehát elengedhetetlen a magyar vagy a német célnyelvi szövegben a megfelelő helyen magyarázni a terminushasználatot.

Újabb problémát vet fel a német *Ich-AG* kifejezés, amelyet az említett fordítói munka során jelen tanulmány szerzője nem fordítható reáliaként a célnyelvi (magyar) szövegben változatlanul hagyott. Román Róbert tanulmányában a kényszervállalkozás ezen formáját tárgyalva kifejti, hogy ebben az természetesen nincsen szó az AG-nek a magyar jogi nyelvben megfelelő Rt-ről, sokkal inkább egyfajta egyéni (a *Familien-AG* esetében családi) vállalkozási formáról, amely a munkanélküli állapot megszüntetését elősegítő lehetőség, melyhez konkrét támogatási forma társul (Román [2006] 423., 425. o.).

4.4. *Lehetséges megoldások*

Mint ahogy az reményeink szerint a korábban elmondottakból, valamint a most tárgyalt konkrét példákban is kitűnik, a gazdasági jogi szakszövegek fordítása során a fordítónak rendkívül sok problémával kell szembenéznie a terminológiát illetően. A fordítói munka segítésének lehetséges eszközei közül kettőt említünk röviden az alábbiakban.

4.4.1. *Kétnyelvű iratmintatárak*

A rendelkezésre álló egynyelvű és kétnyelvű szótárak mellett a kétnyelvű iratmintatárak adhatnak bizonyos támpontot a szóhasználati kérdések megválaszolásához. A szerződés- és iratmintákat több nyelven (esetenként párhuzamos korpuszként) szerepeltető kiadványok már a 19. században is jelentek meg Magyarországon, s napjainkban sem ritkák. Mindamellett, hogy ezek természetesen adott esetben megkönnyíthetik a munkát, hátrányuk, hogy – terjedelmi korlátjaiknál fogva – nem adhatnak választ a jogi szövegekben előforduló minden problémára, többnyire csupán néhány kérdés tisztázható a segítségükkel. Másik nagy hátrányuk viszont, hogy még a nevesebb kiadók ilyen jellegű kiadványaiban is találkozhatunk olyan jellegű hibás szövegekkel, amelyek az adott jogi struktúrában nem használatos kifejezéseket tartalmaznak. Ezeket a nyelvet ismerő nem, csupán a jogász végzettségű szakember veszi észre.

4.4.2. *Terminológia adatbankok*

A terminológiai adatbankok (*term banks*) a 70-es évektől kezdve folyamatosan jelennek meg a világban, és az Internet térhódításával egyre nagyobb ismertségre tesznek szert. Ilyen például az Európai Unió Bizottságának EUODICAUTOM adatbankja, vagy a Kanadai Szövetségi Kormány TERMIUM elnevezésű adatbankja. A német Bundessprachenamt is rendelkezik adatbankkal, amelynek LEXIS az elnevezése. Ezekben a terminológiai adatbankokban a kifejezéseket több nyelven, adott szövegkörnyezet-béli előfordulásukat is feltüntetve találjuk.

A Magyarország uniós csatlakozását megelőző időszakban hozták létre az európai közösségi jog fordítását támogató terminológiai adatbázist, amely a <http://www.mobidictionary.com/scripts/eujog/> webcímen érhető el, és magyar, angol német és francia nyelveken mintegy 24.000 kifejezést tartalmaz, megkönnyítve ezzel a fordítói munkát.

Összegzés

Jelen tanulmány a szakfordítás, ezen belül a jogi, illetőleg a gazdasági jogi szakfordítások problematikáját tárgyalja. Századunkban a versenyképességnek egyik fontos tényezője a kommunikáció, amely sok esetben nyelvek közötti információcserét jelent. A nyelvközi kommunikációs szituáció egyik szereplője pedig az írott vagy beszélt szöveg fordítója.

A fordítói tevékenység alkotó tevékenység, amely választások sorozatából áll. A szakszövegek fordítása során számos probléma előtt áll a fordító, melyek egy része a szakmai nyelvhasználattal kapcsolatos. Különösen érezhető ez a probléma a jogi szövegek fordítása esetében, hiszen – mivel a jog valójában magában a nyelvben realizálódik – az egymástól eltérő jogi struktúrájú forrás- és célnyelvi kultúrák jogi szövegeiben szép számmal találhatunk reáliákat és fordíthatatlan elemeket.

A gazdasági jogi szövegek fordítóinak munkáját segíthetik a kétnyelvű szerződés- és iratmintatárak, valamint a terminológiai adatbázisok, hozzájárulva ezzel a vállalatok vagy régiók versenyképességének javulásához a nemzetközi (globális) versenyben.

Hivatkozások:

- CÚTH Csaba [2006]: Szlovák jogszabályok magyarra fordításának nehézségei a szlovák *Polgári Törvénykönyv* tükrében. Fordítástudomány. 2006/1. 70–85.
- GALGANO, Francesco [2006]: Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése. Fordította: Metzinger Péter. hvgorac, Budapest.
- HORVÁTH Péter Iván [2004]: Közigazgatási reáliák a hiteles fordításban. Fordítástudomány. 2004/2. 30–37.
- KLAUDY Kinga [1997]: A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica, Budapest.
- KURTÁN Zsuzsa [2003]: Szakmai nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL Imre [2000]: A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre. In: Farkas Beáta–Lengyel Imre (szerk.): Versenyképesség – Regionális versenyképesség. JATEPress, Szeged.
- ROMÁN Róbert [2006]: A Magyar kényszervállalkozások problematikája és egy lehetséges német megoldás. Magyar Jog. 2006. július. 417–425.
- SAGER, Juan C. [1993]: Language Engineering and Translation. Consequences of automation. Benjamins Translation Library, Amsterdam/Philadelphia.
- SZABARI Krisztina [1996]: Problems in Translation Legal Texts (with German-Hungarian Examples). In: Klaudy K.–Lambert, J.–Sohár A. (szerk.): Translation Studies in Hungary. Scholastica, Budapest. 115–125.
- SZABÓ Miklós [2000]: Jog és nyelv. Tempus, Budapest.